

ВЗАЄМОДІЯ СУБКУЛЬТУР У КУЛЬТУРІ СУСПІЛЬСТВА

© Лисенко Ю. О., 2015
<http://orcid.org/0000-0003-3229-2880>

У статті проведено аналіз концепцій учених щодо явища субкультури з точки зору різних галузей науки: філософії, психології, соціології, культурології, педагогіки, соціальної педагогіки. Досліджено й визначено поняття «субкультура». Окреслено місце молодіжної субкультури як структурного елемента загальної системи культури. Вивчені причини виникнення молодіжної субкультури. Доведено значущість молодіжної субкультури у формуванні способу життя юнацтва та схарактеризовано її ознаки. Дається визначення молодіжної субкультури з точки зору соціальної педагогіки, що уможливорює здійснення соціально-виховної роботи з її представниками.

Ключові слова: субкультура, молодь, соціально-педагогічний підхід, суспільство.

Лысенко Ю. О. Взаимодействие субкультур в культуре общества.

В статье проведен анализ концепций ученых относительно явления субкультуры с точки зрения различных отраслей науки: философии, психологии, социологии, культурологии, педагогики, социальной педагогики. Исследовано и определено понятие «субкультура». Определено место молодежной субкультуры, как структурного компонента, в общей системе культуры. Изучены причины возникновения молодежной субкультуры. Доказана значимость молодежной субкультуры в формировании образа жизни юношества и дана характеристика ее признаков. Дается определение молодежной субкультуры с точки зрения социальной педагогики, что дает возможность обосновать необходимость осуществления социально-воспитательной работы с ее представителями для просоциального развития самой молодежной субкультуры.

Ключевые слова: субкультура, молодежь, социально-педагогический подход, общество.

Lysenko Y. O. Interaction of subcultures within the culture of the society.

The article analyzes the concepts of scientists on the phenomenon of subcultures in terms of different branches of science: philosophy, psychology, sociology, cultural studies, pedagogy, and social pedagogy. The ways of interaction of subcultures in the basic culture of the society are studied. The place of youth subculture as a structural component in the overall system of culture is specified. The causes of youth subculture are dealt with. The importance of youth subculture in

shaping youth lifestyles and characteristics of its features is proved. Considering the youth subculture in the context of the basic culture of the society, it is noted to be a holistic education within the dominant culture, which has its own specificity, manifests in specific value orientations, norms of behavior, appearance, hobbies, etc., and influences the improvement of the dominant culture. Therefore, it is advisable from the educational point of view to promote the pro-social formation of a youth subculture that, in turn, harmonizes the socio-cultural dynamics of the country. Accordingly, there is a need for social and educational work to be carried out with its representatives.

Key words: *subculture, youth, social and pedagogical approach, society.*

Постановка проблеми. У добу глобалізації відбуваються трансформаційні процеси, які стосуються безпосередньо культури суспільства. Остання має складну структуру, тому ці процеси позначаються на всіх її структурних компонентах (субкультурах). Педагогічний інтерес до вивчення явища субкультури інтенсифікувався лише на початку ХХІ ст. Проте досі ведуться наукові дискусії щодо даного явища. Насамперед, це стосується самої дефініції, адже нерідко відбувається взаємозаміна понять «субкультура» та «неформальне об'єднання», що вносить неясність і неузгодженість у його розуміння. Явище молодіжної субкультури займає особливе місце в системі субкультури, оскільки включає в себе значну кількість об'єднань. У зв'язку з цим одним із завдань соціальної педагогіки є сприяння просоціальному формуванню молодіжної субкультури, стверджуючи динаміку загальної культури суспільства через розвиток соціальності кожної молодої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження субкультури як загального явища, виокремлюючи її різновиди (підкультури) здійснювали: Г. Абрамова, Є. Борінштейн, І. Зязюн, С. Левікова, Н. Міщенко, І. Посохов, Ю. Савельєв, М. Соколов, Р. Уільямс, А. Флієр, С. Холл та ін. Однак у соціальній педагогіці субкультурному явищу приділено недостатньо уваги. Тому виникає необхідність здійснення детальнішого вивчення субкультурних підсистем для наукового обґрунтування соціально-виховної роботи з представниками субкультур для їх просоціального спрямування. Відтак, **мета статті** – дослідити явище субкультури в різних галузях науки для визначення місця молодіжної субкультури в у загальній системі культури. Отже, для виявлення суті соціально-педагогічного аспекту молодіжної субкультури, перш за все, варто визначити роль і місце субкультур в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «субкультура» почав використовуватися в зарубіжних країнах ще в 30-ті роки ХХ ст. і вперше знайшов відображення в американській соціологічній літературі. Походить він від латинського *sub* – під та *culture* – обробляння, виховання, розвиток, що означає – підкультура, тому дослідники різних галузей науки вважають субкультуру підсистемою загальної системи культури будь-якої країни чи суспільства.

Аналіз теоретичних концепцій зарубіжних науковців (Р. Хоггарт, Е. Томпсон, Р. Уільямс, С. Холл, Р. Джонсон та ін.) дає підстави стверджувати, що субкультура існувала завжди, проте дослідники часто вивчали культуру, поділяючи її за різними підходами: класовим, расовим, етнічним, гендерним та ін. Варто окремо відзначити дослідження британського вченого Р. Уільямса, який вивчав культуру інтелігентів і культуру робітничого класу, відмовляючись диференціювати її на «високу» та «низьку». Пояснював науковець це тим, що виробництво продуктів культури (кінофільми, книги, твори мистецтва та ін.) орієнтовані не тільки на еліту, але й на всіх членів суспільства. Водночас, наділяв культуру робітничого класу «рятувальною» функцією, яка сприяла динаміці суспільного розвитку в цілому [8, с. 849-851]. Таким чином, незважаючи на намагання не поділяти культуру на різновиди, в концепції британського дослідника все ж помітне певне розшарування, що підтверджує наявність складових у культурі.

На відміну від попередника Р. Уільямса, С. Холл у своїй праці «Культура дослідження: дві парадигми» підкреслює важливість вивчення культури не як єдиного способу життя, а як множинність способів, які конфліктують. Отже, за С. Холлом, культура – «єдність-у-різноманітності» [8, с. 942-943]. У теорії цього вченого визнається неоднорідність загальної культури і підтверджується наявність певної культурної відмінності в її межах.

Дослідження А. Флієра ґрунтується на соціалізаційному аспектові культури. Науковець вбачає призначення «буденної» культури в тому, що в процесі її опанування відбуваються соціалізація та інкультурація особистості в певних формах способу життя. Останній вирізняється специфікою професійних занять, однак, головним чином, соціальним статусом, класовою належністю. А. Флієр зауважує, що в період виникнення перших міських цивілізацій відбулася «диференціація культури, яка визначається відмінністю соціальних

функцій різних груп людей, пов'язаних з їхнім способом життя, матеріальними коштами й соціальними благами, а також ідеології та символіки соціальної престижності, яка формується. Ці ...сегменти загальної культури ... суспільства ... стали називатись соціальними субкультурами» [10]. Отже, різні підходи дослідження культури свідчать про її різноманітність і складну систему, невід'ємною ланкою якої є субкультури, що характеризуються своєрідними способами життя окремих соціальних груп.

Сучасні дослідники різних гуманітарних наук визначають плюралізм субкультур у межах домінуючої культури великих суспільств, розрізняючи, зазвичай, релігійні, расові й етнічні, професійні, вікові субкультури, кримінальні, а також за місцем проживання, за соціальними класами, за інтересами, стилем життя, сексуальною орієнтацією й інші.

У сучасній соціології термін «субкультура» має здебільшого однозначне розуміння. Наукові доробки соціологів представлені американськими вченими (М. Бесіс, У. Кокерхем, Д. Лайт, К. Роу, Н. Смелзер та ін.), радянськими (С. Іконнікова, З. Сікевич, Н. Черниш, В. Шкурін та ін.), російськими (О. Аксютіна, Ю. Волков, В. Кузнецов, В. Лісовський та ін.), українськими (Н. Слюсаревський та ін.). Досліджуючи зміст поняття «субкультура», американські науковці акцентують увагу переважно на тому, що це група людей, які мають певні цінності, традиції, переконання, норми, правила, поведінку, відрізняючи таким чином себе від інших. Проте не всі вчені виокремлюють значення системи цінностей у субкультурі. Відзначимо, що російські представники соціологічної науки наголошують саме на ціннісній складовій, що є фундаментом як для формування загальної культури суспільства, так і для її складових.

Відомо, що підґрунтям будь-якої культури є система цінностей, тому культура – це «певна цілісна система з притаманною їй внутрішньою визначеністю ціннісно-ієрархічних взаємовідносин» [7, с. 245]. Значить, пріоритетними є розвідки будь-яких субкультур у контексті саме ціннісних систем. Так, С. Левікова запропонувала концепцію дослідження щодо структури культури та динаміки її цінностей з точки зору таких напрямів як: модернізм і постмодернізм. Якщо сутність модерністського напрямку полягає у виокремленні ядра (ієрархізована цілісність основних ціннісних орієнтацій) та периферії в структурі культури, де ядро є достатньо стійким, а периферія

схильна до інновацій, то з позиції постмодернізму не існує ані ядра культури, ані периферійних прошарків, тобто «всі соціокультурні елементи рівнозначні й рівноцінні» [5, с. 72]. З огляду на це, дослідниця вводить сполучний елемент для цих напрямів – «фундамент», який має набір загальних рівнозначних цінностей для всіх субкультур певної культури. Тобто можна припустити, що йдеться про загальні цінності для даної культури. Таким чином, найголовніші цінності субкультур проникають до фундаменту, надбудовуючись над базовими цінностями, при цьому вони є рівноправними, але тимчасовими. Перші, у свою чергу, мають можливість стати фундаментом, якщо залишатимуться його складовою впродовж тривалого часу [5, с. 74,79]. Поєднавши обидві точки зору – модернізму та постмодернізму, науковець підтверджує значимість цінностей та неминучих перетворень у домінуючій культурі. Отже, ця концепція свідчить про діючий взаємозв'язок загальної культури із субкультурами та беззаперечний вплив останніх на загальну культуру, насамперед, її ціннісну складову.

Аналізуючи погляди вітчизняного педагога І. Зязюна, підкреслимо, що вони звернені до визначення ролі субкультур у загальній системі культури. Науковець вважає одні субкультури базовими, які знаходяться біля центру загальної культури і складають її базис, інші – периферійними, котрі несуть у собі інновації, організовуючи культурний розвиток. Концепція автора полягає в наступному: чим далі знаходяться периферійні субкультури від центру «офіційної» культури, тим складніше приймаються інновації базовими субкультурами та загальною культурою зокрема, що ускладнює її трансформацію. Учений наголошує на тому, що недостатність субкультурних інновацій уповільнює реформаторські процеси, тому всі субкультури перебувають у певній взаємодії, утворюючи динаміку культурного поступу [4, с. 20-21].

Є. Борінштейн зауважує, що виникнення субкультур здійснюється через суперечності в домінуючій культурі, а спільності формують особливий спосіб життя [3, с. 145]. Таким чином, культурна відмінність – своєрідний спосіб заявити про себе, свою ідеологію, адже певні групи претендують на самостійність і визнання не тільки їх самих як членів суспільства, але й їхньої культурної відмінності, що породжує певну боротьбу та протистояння.

Доповненням до вищепроаналізованих концепцій стає теорія Ю. Савельєва, котрий вважає доцільним розкрити зміст здійснення соціокультурного розвитку крізь субкультурні взаємодії за триетапною схемою «порядок – хаос – порядок» чи «порядок – хаос – загибель». «Порядок» – узгоджені дії субкультур. У зв'язку з активними протистояннями домінуючій культурі поступово породжуються протиріччя не тільки між культурою та субкультурами, але і між самими субкультурами й індивідами, що викликає «хаос». Настає критичний момент, коли в силу вступає інваріант взаємовідносин субкультур, який підтримує цілісність соціокультурної системи. Тому існують два варіанти подолання хаосу: або соціокультурна система (множинність субкультур) загине й зі збережених субкультур утворяться нові, або самоорганізується, породжуючи досконаліші відносини субкультур [9, с. 23-24]. Отже, можна підсумувати: трансформаційні зміни в домінуючій культурі відбуваються, передусім, завдяки взаємовідносинам і взаємодіям субкультур, індивідів і неможливі без суперечностей.

Досліджуючи субкультуру з точки зору психології, Г. Абрамова наголошує саме на значимості сутнісних характеристик людини, людському розумінні цих характеристик, ставленні один до одного, що є головною психологічною умовою об'єднання людей у субкультури [1, с. 220-227]. Відтак, міжособистісні стосунки індивідів мають важливе значення у формуванні субкультури.

Соціально-педагогічні здобутки на тематику субкультурного явища, представлені російськими вченими: А. Мудриком, Ф. Мустаєвою, О. Нікуліною, Л. Смотровою; українськими науковцями: Т. Алексеєнко, С. Пальчевським, мають ідентичне трактування поняття «субкультура – сукупність специфічних соціально-психологічних ознак (норм, цінностей, стереотипів, смаків та ін.), які впливають на стиль життя та мислення певних номінальних і реальних груп людей, котрі дозволяють їм усвідомити та ствердити себе як «ми», відмінне від «вони» (інших представників соціуму)» [6, с. 64]. А. Мудрик також розширив зміст субкультури, включаючи, окрім цінностей, норм, стилю поведінки, ще й морально-психологічні риси, котрі є типовими для людей певного віку, певних професій, культурних прошарків, що формують стиль життя та мислення різних груп (вікової, професійної, соціальної) [6, с. 13].

І. Зязюн вважає, що виникнення субкультур визначається утворенням неформальних об'єднань людей, які «культивують деяку культурну особливість», згодом набувають розвитку та виявлення людської активності, налагоджуючи відносини із соціальними інститутами [4, с. 21].

Отже, підсумуємо основні погляди дослідників стосовно явища субкультури. По-перше, субкультура виникла в результаті диференціації загальної культури суспільства і є цілісним утворенням всередині панівної культури або саме субкультури породили домінуючу культуру. По-друге, існує внутрішній взаємозв'язок субкультур (між собою) і зовнішній (із загальною культурою), водночас, вони відрізняються як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях. По-третє, субкультури є двигуном культурного поступу, сприяючи трансформаційним процесам у загальній культурі суспільства. Таким чином, наукові розвідки дають підстави стверджувати існування складних взаємозв'язків у культурній системі суспільства та їхню взаємозумовленість, де субкультури виконують прогресивну функцію, сприяючи культурному розвитку.

Досить ґрунтовно й цікаво підійшла до аналізу субкультури психолог Г. Абрамова. Вона виділяє вікові (підліткова, людей похилого віку та ін.), професійні (лікарі, юристи та ін.), територіальні (міська, сільська: дворова та ін.), предметно опосередковані (фанати зірок, колекціонери й ін.) Автор запропонувала схему вікових субкультур у культурі, що дає можливість зрозуміти пріоритетність вікових ознак над усіма іншими. Вікові субкультури пересікаються, значить при переході від однієї до іншої субкультури людина залишається деякий час на «перехресті» двох субкультур, тому ці періоди є складними в житті особистості, а інколи навіть кризовими [1, с. 220, 223].

Аналіз наукової літератури засвідчив, що не всі дослідники чітко розмежовують поняття «субкультура» «контркультура», «молодіжна культура» і «молодіжна субкультура», оскільки вони є родовими стосовно одне одного, але не тотожними.

Молодіжна субкультура відіграє значну роль в системі культури суспільства. Вона є багатогранною складовою сучасної культури України, що, трансформуючись під впливами глобалізаційних і демократизаційних процесів, визначає специфіку формування культури молоді та водночас зазнає оновлення, збагачуючись соціокультурними здобутками нової генерації. Залежність

перспектив динаміки суспільства від соціальних переконань і досвіду молоді потребує активізації уваги, насамперед, педагогічної громадськості до молодіжної субкультури, зокрема її соціального формування, що нині залишається переважно стихійним й ускладнюється послабленням природних соціальних зв'язків між дитиною й родиною, людиною й етносом тощо в інформаційному суспільстві. Становлення молодіжної субкультури, детермінація її соціального напрямку в найближчому майбутньому залежить від соціальності молодих людей, які є представниками цієї вікової субкультури.

З точки зору соціальної педагогіки, молодіжна субкультура – це складова загальної культури суспільства, що реалізує потреби, відповідні психовіковим рівням і соціальному розвитку молодої людини, розкриваючи специфічність її ціннісних орієнтацій і способу життя в соціумі.

Дослідники відзначають багато причин виникнення молодіжної субкультури. Усі вони взаємопов'язані та взаємозумовлені. Узагальнюючи досвід учених, можна виокремити основні: перехід від індустріального до постіндустріального суспільства; конфлікт поколінь; зміна становища молоді в суспільстві; збільшення вільного часу; соціальна нереалізованість у значущих галузях діяльності; невідповідність соціального життя потребам молодих людей, «духовна самотність»; нерівномірний психофізіологічний та соціальний розвиток; матеріальне становище сім'ї; криза суспільства та його основних інститутів та ін.

Розуміння явища молодіжної субкультури та ставлення до нього вчених різних гуманітарних наук є як позитивним, так і негативним й зумовлене тим, що об'єднання молоді мають різне соціальне спрямування, оскільки включає в себе неформальні об'єднання (групи) просоціального, асоціального характеру та формальні. Молодіжна субкультура як складова загальної культури потребує уваги різних соціальних інституцій, що передбачає застосування соціально-педагогічного підходу до виявлення, визначення, інтеграції та застосування потенційних можливостей соціального виховання для її просоціального розвитку.

Значущість молодіжної субкультури у формуванні способу життя юнацтва відзначають О. Безпалько, С. Богданова, С. Пальчевський, С. Харченко. Науковці чітко і розширено виділяють характерні ознаки молодіжної субкультури з точки зору соціальної педагогіки: специфічність

ціннісних орієнтацій, норм поведінки, захоплень, смаків, одягу; надання пріоритетності окремим джерелам інформації, способам проведення дозвілля; сленг. А також особливості молодіжної субкультури: розважально-рекреативна спрямованість, надмірне наслідування моді, спілкування за допомогою сленгових виразів, орієнтація на масову західну культуру тощо [2, с. 81]. З огляду на це, відмінність молоді від інших вікових категорій виявляється здебільшого в зовнішніх проявах. Можна, навіть, сказати, що це засоби самовираження, самореалізації молодого покоління. Це актуалізує питання соціально-виховного впливу на формування просоціальних специфічних елементів молодіжної субкультури, адже останні мають соціальну спрямованість і від сформованих соціальних ціннісних орієнтацій залежить напрям молодіжної субкультури. Таким чином, знання характерних ознак молодіжної субкультури надає можливість педагогічній науці зважати на потреби, інтереси підростаючого покоління, формуючи відповідну спрямованість молодіжної субкультури, а значить – прогнозувати трансформації в загальній культурі суспільства. Щоб зменшити стихійні процеси в молодіжній субкультурі та створити сприятливі умови просоціального розвитку молоді, необхідно керувати цим процесом на науково обґрунтованому рівні, щоб не зашкодити ані молодій людині, ані суспільству.

Висновки. Отже, взаємодія субкультур відбивається безпосередньо на культурному розвитку суспільства, а молодіжна субкультура відіграє особливе значення в її динаміці. Від соціального розвитку кожної молодої людини залежить соціальне спрямування молодіжної субкультури і суспільства в цілому. Перспективами подальших досліджень є вивчення впливу субкультури людей похилого віку на культурні трансформації в інформаційному суспільстві.

Література

1. Абрамова Г. Возрастная психология : учеб. пособие [для студ. вузов] / Галина Абрамова. — 5-е изд. — М. : Академ. Проект : Альма Матер, 2005. — 702 с. — (Gaudeamus).
2. Безпалько О. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. / О. В. Безпалько. — К. : Центр навч. літ., 2003. — 134 с.

3. Борінштейн Є. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства : монографія / Євген Борінштейн. — Одеса : Астропринт, 2004. — 400 с.

4. Зязюн І. Динаміка культурного поступу (культура і субкультура з точки зору теорії) / І. Зязюн // Трибуна. — 1994. — № 9/10. — С. 20—21.

5. Левикова С. Две модели динамики ценностей культуры (на примере молодежной субкультуры) / Светлана Левикова // Вопр. философии. — 2006. — № 4. — С. 71—79.

6. Мудрик А. Социальная педагогика : учебник [для студентов пед. вузов] / [ред. В. Сластенина]. — 5-е изд., дополн. — М. : Академия, 2005. — 200 с.

7. Оганов А. А. Теория культуры : учеб. пособие [для вузов] / А. Оганов, И. Хангельдиева. — М. : ФАИР-ПРЕСС, 2001. — 384 с.

8. Постмодернизм : энциклопедия / [сост. и науч. ред. А. А. Грицанов, М. А. Можейко ; отв. ред. А. И. Мерцалова]. — Минск: Интерпрессервис ; Кн. Дом, 2001. — 1040 с. — (Мир энциклопедий).

9. Савельев Ю. Б. Взаємодія субкультур як фактор соціокультурного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Ю. Б. Савельєв. — К., 1997. — 26 с.

10. Флиер А. Массовая культура и ее социальные функции [Электронный ресурс] / Андрей Флиер. — Режим доступа : http://www.referatbank.ru/fulltextref.php?unit_id=6021&cp=2. — Загл. с экрана.